

יסודות איסור הנאה ממעשה נכרי**שנעשה עבור ישראל בשבת****מה נחשב עבור ישראל?****שיעור מספר 2**

בשיעור הקודם עסקנו באיסור האמירה לנכרי לעשות מלאכה בשבת. בשיעור זה נעסוק באיסור ההנאה שגזרו חז"ל על תוצאות המלאכה שעשה נכרי בשבת.

חז"ל אסרו ליהנות ממלאכות שנכרי עשה עבור ישראל בשבת. בכדי להגדיר את גבולות הגזירה, יש לחדד שני דברים – א. מה מוגדר כמלאכה שנעשתה 'עבור ישראל'. ב. מה מוגדר 'הנאה מהמלאכה'.

בשיעור זה נגדיר מה נחשב "נעשה עבור ישראל". בשיעור הבא נעסוק בהגדרת 'הנאה מהמלאכה'. ראשית נכיר את הגזירה. לאחר מכן נבחן אם הגזירה חלה גם במידה והמלאכה לא נעשתה עבור ישראל. עיקר השיעור יעסוק בהגדרת מה נחשב 'נעשה עבור ישראל' במישורים הבאים –

1. האם היכרות אישית או נוכחות משפיעה על הגזירה?
2. אם הנכרי עשה עבור עצמו, לכאורה הגזירה לא תחול. מהן גבולות ההיתר?
3. איך נגדיר "נעשה עבורו" כאשר המלאכה נעשית בשביל אנשים רבים?
4. האם תוצאת מלאכה הנעשית עבור אדם אחד תיאסר גם על אדם אחר?

א. הגדרת הגזירה**תלמוד בבלי מסכת שבת דף קכב עמוד א**

משנה. נכרי שהדליק את הנר - משתמש לאורו ישראל, ואם בשביל ישראל - אסור. מילא מים להשקות בהמתו - משקה אחריו ישראל, ואם בשביל ישראל - אסור. עשה נכרי כבש לירד בו - יורד אחריו ישראל, ואם בשביל ישראל - אסור. מעשה ברבן גמליאל וזקנים שהיו באין בספינה, ועשה נכרי כבש לירד בו, וירדו בו רבן גמליאל וזקנים.

מהמשנה עולה שאם נכרי עשה מלאכה האסורה בשבת, עבור עצמו – מותר ליהודי ליהנות ממלאכה זו. אך אם הוא עשה את המלאכה לצורך ישראל – אסור. המשנה מביאה שלושה איסורים – הדלקת נר, מילוי מים מבאר, ובניית כֶּבֶשׂ.

הגמרא מסבירה מדוע המשנה פירטה את שלושת המקרים –

גמרא. וצריכא, דאי אשמעינן נר - משום דנר לאחד נר למאה, אבל מים - ליגזר דילמא אתי לאפושי בשביל ישראל. וכבש למה לוי? - מעשה דרבן גמליאל וזקנים קמשמע לן.

הדלקת תאורה מסייעת לכל מי שבסביבה, לעומת מילוי מים, שהרי מים ששתה אחד, האחר לא יכול לשתות. לגבי החידוש הנובע ממעשה ברבן גמליאל ועשיית הכבש, הגמרא תדון בהמשך.

במסכת ביצה מובא דין מקביל לגבי יום טוב. שם רש"י ביאר –

רש"י מסכת ביצה דף כד עמוד ב

ולערב אסורין בכדי שיעשו - כדי שלא יהנה ממלאכת יום טוב

רש"י אומר שחז"ל הטילו איסור כדי שלא יהנה ממלאכה שנעשתה ביום טוב. תוספות מקשים על רש"י שזה לכאורה לא נכון –

תוספות מסכת ביצה דף כד עמוד ב

הקשה הר"י לפרש"י דפירש דלכך בעינן כדי שיעשו כדי שלא יהנה ממלאכת יום טוב, אי"כ המבשל בשבת בשוגג אמאי יאכל, הא נהנה ממלאכת שבת?

ר"י מקשה על רש"י – הרי מעשה שבת של ישראל מותר בהנאה (לפחות לפי חלק מהתנאים). בפרטי הדין הזה נעסוק בפעם אחרת). לפי רש"י, שאסור ליהנות ממעשה שבת של נכרי, על אחת כמה וכמה שאסור ליהנות ממעשה שבת של ישראל!

לכן בעלי התוספות הסבירו את הגזרה אחרת -

אלא ודאי אין זה הטעם אלא הטעם שמא יאמר לנכרי לך ולקט

תוספות מסבירים שהטעם הוא שאם נתיר לישראל להנות מהמלאכה שעשה הנכרי, בפעם הבאה הוא עלול להורות לנכרי לעשות את המלאכה. א"כ לפי בעלי התוספות, זו גזרה שמא יעבור על איסור אמירה לנכרי.

וכך גם נימק הרמב"ם את הגזירה -

רמב"ם הלכות שבת פרק ו הלכה ח

ישראל שאמר לגוי לעשות לו מלאכה זו בשבת, אף על פי שעבר, ומכין אותו מכת מרדות, מותר לו ליהנות באותה מלאכה לערב אחר שימתין בכדי שתעשה. ולא אסרו בכל מקום עד שימתין בכדי שיעשו אלא מפני דבר זה, שאם תאמר יהא מותר מיד שמא יאמר לגוי לעשות לו וימצא הדבר מוכן מיד, וכיון שאסרו עד שימתין בכדי שיעשו לא יאמר לגוי לעשות לו, שהרי אינו משתכר כלום, מפני שהוא מתעכב לערב בכדי שיעשה דבר זה שנעשה בשבת.

הרמב"ם מסביר שמטרת הגזירה היא למנוע את המניע באמירה לנכרי לעשות את המלאכה.

איך רש"י עונה על קושיית התוספות? הרשב"א נדרש לשאלה זו -

חידושי הרשב"א מסכת ביצה דף כד עמוד ב

ורש"י ז"ל פירש - אסורין לערב כדי שלא יהנה ממלאכת י"ט וגם זה צריך עיון, דמי עדיף מה שעשה על ידי נכרי ביום טוב, ממלאכת שבת שעושים על ידי ישראל, והמבשל בשבת לרבי מאיר יאכל חברו אפילו ביומו...! יש לומר דבזה יש להחמיר גזירה שמא יאמר לו לקט והבא לי, דאמירה לנכרי קילא להו לאינשני, ובכל דבר שהוא קל לעשותו... החמירו, ואפילו לערב אסור עד כדי שיעשו

הרשב"א כתב שלפי רש"י הטעם שאסרו הנאה ממלאכה שעשה נכרי הוא מכיוון שאמירה לנכרי קלה בעיני אנשים. לכאורה זהו אותו הטעם שכתבו הרמב"ם והתוספות! בביאור הלכה דן המשנ"ב אם לפסוק כרש"י או כתוספות, ושם הוא מעיר על כך -

ביאור הלכה סימן תקטו

ממה שהזכיר הרמב"ם הטעם "שמא יאמר" אין הוכחה כלל (שסובר כתוספות), להמעין ברשב"א וריטב"א ומאירי שכתבו דגם לרש"י, דהטעם שלא יהנה, היינו נמי דאם יהנה גזרינן שמא יאמר, ובזה מתרצים קושיית ר"ת על רש"י, אם כן גם דברי הרמב"ם יוכל להתפרש כן וקאי בשיטת רש"י

מתברר שהמחלוקת היא כך -

חז"ל אסרו הנאה מהמלאכה שנכרי עשה ביום טוב, מכיוון שאמירה לנכרי קלה בעיני אנשים, ואם נתיר הנאה מהמלאכה, סופם שיצוו את הנכרי לעשות את המלאכה.

אמירה זו מוסכמת על כל הדעות.

השאלה היא - כיצד להגדיר מה כלול באיסור ומה לא -

לפי רש"י - הגדרת הגזירה היא "שלא ייהנה ממלאכת יום טוב".

לפי תוספות - הגזירה מוגדרת לפי הטעם - רק כאשר היתר ההנאה עלול להוביל לאמירה לנכרי האסורה, יש לאסור את ההנאה.

❖ **הרחבות - נפקא מינה בין הגדרת רש"י ותוס' את איסור הנאה ממלאכת נכרי בשבת**

❖ **הרחבות - האם יש כאן גזירה לגזירה, מדוע החמירו במעשה שבת של נכרי יותר ממעשה שבת של ישראל?**

נחזור להגדרת הרמב"ם את הגזירה -

רמב"ם הלכות שבת פרק ו הלכה ב

גוי שעשה מלאכה מעצמו בשבת - אם בשביל ישראל עשה אותה, אסור ליהנות באותה מלאכה עד מוצאי שבת, וימתין בכדי שתעשה .... ואם בשביל עצמו בלבד עשה מותר ליהנות בה בשבת.

הרמב"ם מגדיר כאן את הגזירה. ננתח את העולה מדבריו -

"גוי שעשה מלאכה מעצמו" - את זאת אומר הרמב"ם בכדי לחדד שהגזירה חלה גם אם לא הייתה אמירה לנכרי.

"אם בשביל ישראל עשה אותה" – כפי שנאמר במשנה, הגזירה בתוקף רק אם המלאכה נעשתה עבור ישראל. "אסור ליהנות באותה מלאכה" – האיסור הוא ליהנות מתוצאות המלאכה. עלינו להגדיר כיאות את שני הדברים הללו – מה נחשב עשייה עבור ישראל, ומה נחשב הנאה מהמלאכה. בשיעור זה נעסוק בשאלה הראשונה – מה נחשב שנעשה עבור ישראל?

❖ **הרחבות – האם יש גזירה כאשר המלאכה לא נעשתה עבור ישראל?**

ב. מעשה ברבן גמליאל

במשנה מסופר –

תלמוד בבלי מסכת שבת דף קכב עמוד א

עשה נכרי כבש לירד בו - יורד אחריו ישראל, ואם בשביל ישראל - אסור. מעשה ברבן גמליאל וזקנים שהיו באין בספינה, ועשה נכרי כבש לירד בו, וירדו בו רבן גמליאל וזקנים.

הנכרי בנה כבש עבור אנשי הספינה בה שהה רבן גמליאל, ורבן גמליאל והזקנים נהנו ממעשה זה. בגמרא מובאת ברייתא הנראית כסותרת להיתר המשתמע ממעשה זה –

תנו רבנן: נכרי שליט עשבים - מאכיל אחריו ישראל, ואם בשביל ישראל - אסור. מילא מים להשקות בהמתו - משקה אחריו ישראל, ואם בשביל ישראל - אסור. במה דברים אמורים - שאין מכירו, אבל מכירו - אסור.

משמע שאם הישראל מוכר לנכרי, אסור לו ליהנות מהמלאכה. האם רבן גמליאל לא היה מוכר לנכרי שבנה את הכבש? הגמרא מבררת -

אמר מר במה דברים אמורים - שאין מכירו, אבל מכירו - אסור. הא רבן גמליאל מכירו הוה! - אמר אביי: שלא בפניו הוה. רבא אמר: אפילו תימא בפניו, נר לאחד נר למאה.

אביי ורבא מציעים שני תירוצים –

תירוצו של אביי – הכבש נבנה שלא בנוכחותו של רבן גמליאל.

תירוצו של רבא – גם אילו הייתה הפעולה נעשית בנוכחותו של רבן גמליאל היה מותר לו ליהנות ממנה, מכיוון שהפעולה האחת שירתה מוטבים רבים.

הראשונים והפוסקים הגדירו את רוב ההגדרות ל'נעשה עבור ישראל' על ידי העמקה במעשה זה ובתירוצי האמוראים.

נפתח בדברי רבא. לאחר מכן נברר אם דברי אביי התקבלו להלכה, ונעמיק בדבריו.

נר לאחד נר למאה – מלאכה אחת הנעשית עבור רבים

רש"י פירש את דברי רבא –

רש"י מסכת שבת דף קכב עמוד א

נר לאחד נר למאה - כבש לאחד כבש למאה, אבל גבי עשבים, כשהוא מכירו - מרבה בשבילו.

כאשר נכרי קוטף עשבים לבהמתו, אם הוא רוצה לספק עשבים לישראל, עליו לקטוף עשבים נוספים. כל קטיפה היא מעשה איסור נפרד, הנעשה במיוחד עבור ישראל. אך כבש אחד יכול לשמש את כולם. אם פעולה אחת מספיקה לכולם, זה לא נכון להגדירה כנעשתה 'עבור ישראל'.

הגמרא עומדת על כך שלכאורה דברי רבא נסתרים מהמשנה –

תלמוד בבלי מסכת שבת דף קכב עמוד א

תא שמע: עיר שישראל ונכרים דרין בתוכה והיתה בה מרחץ המרחצת בשבת, אם רוב נכרים - מותר לרחוץ בה מיד, אם רוב ישראל - ימתין בכדי שיחמו חמין! - התם, כי מחממי - אדעתא דרובא מחממי.

הקושיה התבססה על הבנה שאין איסור ליהנות מתוצאת מלאכה שאין הבדל בין עשייתה עבור יחידים או רבים, מעשה אחד יכול לשמש את הרבים. ממילא, אין הצדקה לאסור הנאה ממים שחוממו, שהרי החימום האחד מועיל לכל הלקוחות. מתברר שכאשר עושים פעולה עבור רבים, זה לא נכון לומר שעושים אותה עבור "כולם". הפעולה נעשית עבור הרוב, והיתר נספחים, ואין זה נחשב שהפעולה נעשתה עבורם.

לקולא המשמעות היא שאם רוב העיר נכרים, גם אם מיעוט הישראלים נהנים, אין זה נחשב שהפעולה נעשתה עבור קבוצת המיעוט, ולכן מותר ליהנות ממנה.

לחומרה המשמעות היא שאם הרוב ישראל, גם אם הפעולה נעשית גם עבור הנכרים, היא תהיה אסורה בהנאה.
וכך פסקו הפוסקים –

רמב"ם הלכות שבת פרק ו הלכה ד

... דבר שאין בו להרבות ולמעט כגון נר וכבש הואיל ועשה בשביל עצמו נהנה אחריו ישראל בשבת ואף על פי שהוא מכירו

ובהלכה ז –

עיר שישראל וגוים דרין בתוכה והיתה בה מרחץ המרחצת בשבת, אם רוב גוים מותר לרחוץ בה למוצאי שבת מיד, ואם רוב ישראל ימתין בכדי שיחמו חמין, שבשביל הרוב הוחמו, מחצה למחצה ימתין בכדי שיחמו חמין וכן כל כיוצא בזה.

שולחן ערוך אורח חיים הלכות שבת סימן שכה סעיף יא

ליקט א"י עשבים לצורך בהמתו – אם אינו מכירו, מאכיל אחריו ישראל... אבל אם מכירו, אסור. וכן בכל דבר דאיכא למיחש שמא ירבה בשבילו; אבל בדבר דליכא למיחש שמא ירבה בשבילו, כגון שהדליק נר לעצמו או עשה כבש לירד בו, שבנר אחד ובכבש אחד יספיק לכל, אפ"י מכירו, מותר.

שולחן ערוך אורח חיים הלכות שבת סימן שכו סעיף יג

עיר שישראל וא"י דרים בה ויש בה מרחץ רוחצת בשבת, אם רוב א"י, מותר לרחוץ בה במוצאי שבת מיד, ואם רוב ישראל, או אפילו מחצה על מחצה, אסור למוצאי שבת עד כדי שיוחם.

מלאכה שנעשתה עבור הנכרי עצמו ומטובים בודדים

רבא עסק במלאכה הנעשית עבור רבים. כאשר אדם עושה מלאכה עבור רבים, מסתבר שהוא ממוקד בצורך של רוב המוטבים, ופחות בצורכו של היחיד.
האם התמונה משתנה כאשר המוטבים הם הנכרי עצמו ועוד מוטבים בודדים? הראשונים בחנו את השאלה הזאת דרך המעשה הבא –

תלמוד בבלי מסכת שבת דף קכב עמוד ב

שמואל איקלע לבי אבין תורן, אתא ההוא נכרי אדליק שרגא. אהדרינהו שמואל לאפיה. כיון דחזא דאייתי שטר וקא קרי, אמר: אדעתא דנפשיה הוא דאדליק.
(תרגום: שמואל נקלע לבי אבין תורן (שם מקום). בא נכרי והדליק נר. הסב שמואל את פניו (כדי שלא יהנה מן האור). כיוון שראה שהנכרי הביא שטר וקרא בו, אמר (שמואל בלבד): לעצמו הדליק)

במה מדובר? האם שמואל חשב שהנכרי הדליק את הנר עבורו, ולבסוף הבין שהדליק את הנר בשביל עצמו? הרשב"א דן בשאלה זו –

חידושי הרשב"א מסכת שבת דף קכב עמוד א

עשאו גוי לצורך עצמו, אפילו היו שם כמה ישראלים – מותר, דלעולם עיקר כוונתו אינה אלא לעצמו, וכדמוכח בעובדא דשמואל, דההוא מעשה היכי דמי? אי רובא גוים הוו, אמאי אהדרינהו שמואל לאפיה מיניה? ואי רובא ישראל הוו, אי נמי מחצה על מחצה, כי אייתי שטרי וקא קרי בהו מאי הוי? אלא שמע מינה דכל שהוא עצמו משתמש בו שרי וכן פירש רש"י ז"ל.

הרשב"א מניח שמדובר במקום ציבורי, ולפיכך לא סביר לומר שהנכרי הדליק רק עבור שמואל. ממילא מתברר שגם אם הנכרי הדליק את הנר עבור יהודים רבים, אם הוא הדליק גם בעבור עצמו, מותר לכל היהודים ליהנות מזה

ולפי מה שכתבתי דכשהגוי העושה משתמש בו אפילו עושה לצרכו ולצורך ישראל מותר, אני מגמגם קצת מהא דאקשינן מדרבן גמליאל והא רבן גמליאל מכירו הוה והוצרך אביי לאוקומי בשלא בפניו ורבא מטעמא דנר לאחד נר למאה, דאלמא לאביי אי בפניו אסור ולרבא במידי דאיכא לאפושי בשביל ישראל אסור ואף על גב דההוא לצורך ישראל ולצרכו הוה, ומעתה ההיא דשמואל לא הויה ראייה דההיא נר הוה ונר לאחד נר למאה!!
וי"ל דשאני רבן גמליאל דכיון דנשיא ושר היה עיקרו משום דידיה הוה..... וי"ל עוד דשמא אותו גוי שעשה את הכבש לא מאותן שהיו בספינה הצריכין לירד היה, אלא היה אחר שלא היה בספינה כדי שירדו משם הבאים בספינה.

הרשב"א מקשה – אם מה שנעשה עבור הנכרי עצמו ועבור ישראל מותר בהנאה, למה הגמרא חשבה שהשימוש בכבש נאסר על רבן גמליאל? הרשב"א מתרץ שני תירוצים –

1. מכיוון שרבן גמליאל היה נשיא, גם אחרי שהכבש נעשה עבור הנכרי עצמו, ברור שהוא נעשה בעיקר עבור הנשיא (לכאורה הסברא היסודית היא שאם אדם עושה פעולה עבור עצמו ועבור אחרים, הוא מתייחס לצורך שלו עצמו בפעולה, והאחרים תפלים ביחס אליו עצמו. זה נכון כל עוד אין סיבה להניח שהפעולה נעשית בעיקר עבור האחר. לדוגמא אם האחר הוא הנשיא, מובן למה גם מבחינת העושה, היא נעשית בעיקר עבורו)

2. הרשב"א אומר שאין הכי נמי – הגמרא לא אמרה שהנכרי עצמו ירד בכבש. יתכן והבונה כלל לא היה זקוק לכבש, ובנה אותו עבור אנשים הנמצאים בספינה, שהוא לא נמנה עליהם. הרשב"א מביא את הנ"מ הגדולה שיש בין האפשרויות –

ומכל מקום לפי תירוץ זה (הראשון) בעבד ושפחה המביא מים לצרכו ולצורך ישראל אדוניו אסור דעיקרו משום אדוניו הוא

כמובן שהמשרת עושה את הפעולה בשביל המעסיק, גם אם הוא עצמו נהנה ממנה. לסיכום דברי הרשב"א – אם נכרי עושה פעולה לצרכו, מותר לישראל ליהנות ממנה, אפילו אם הנכרי מודע לכך שמלאכתו מסייעת לישראל, מכיוון שבסופו של דבר אדם דואג קודם כל לעצמו. מצד שני, אין זה מתיר כל מצב שהמלאכה נעשית גם עבור ישראל וגם עבור עצמו! יש מצבים בהם ברור שהעשייה לצורך עצמו תפלה לעשייה לצורך ישראל. היתר כעין של הרשב"א מובא במהרי"ל –

שו"ת מהרי"ל סימן קט

ובמקום שותי שכר יש נוהגין היתר להביא הגוי שכר בלא ערוב, וסומכין שהגוי עצמו שותה ג"כ כמו שפחה שבבית ואפי' הכי יש נמנעים, וישר כחם

המהרי"ל לא כותב שאסור לסמוך על ההיתר, אך נותן יישר כוח למי שלא סומך עליו. מדוע? מדברי ערוך השולחן בשני מקומות אפשר להגדיר באלו מצבים ההיתר נכון. בדבריו הבאים הוא יוצא בשצף קצף כנגד הסומכים על ההיתר מעבר למותר –

ערוך השולחן אורח חיים סימן שכה סעיף כט

מכל מה שנתבאר יש לצוות על איזה מהעשירים שמחזיקים בביתם משרת או משרתת אינם יהודים שמעמידים בשבת הסאמעווא"ר בטענתם ההבליות שהא"י שותה ג"כ ועיקר כוונתו לעצמו ולא בשביל הישראל וזהו חוצפא כלפי שמיא שבאים להונות את ד' כביכול ומי לא יודע שאפילו אם כונת המשרת או המשרתת לעצמן מ"מ עיקר כונתם לשם הבני ביתו של הישראל כמו שהוא בכל ימי השבוע ויש שמלמדים אותם לומר השקר שכונתם בשביל עצמן ועוד דאפילו לו יהי' כן הא חיישינן שמא ירבה בשבילו ופשיטא שצריך עשב שקורין טיי יותר ואיסור גמור הוא ומחללים שבת וגדול עונם מנשא .... והמונע מזה תבא עליו ברכה.

בדברים הבאים הוא מגדיר מתי ניתן לסמוך על הקולא –

ערוך השולחן אורח חיים סימן רעו סעיף ט

ונהירנא בילדותי היו נוהגין בלילי שבת בחורף שהלילות ארוכין היו קורין לאינו יהודי לשאל לו רצונך בצנצנת יי"ש והיה אומר שרוצה והשיבו לו רצוננו ליתן לך אבל מה נעשה שא"א למצוא בחשך והיה מדליק נר ושותה היי"ש והולך לו והשתמשו לאורו ונראה דהיתר גמור הוא באינו יהודי שאינו רגיל בו וליכא למיחש שמערים ואף על גב דהישראל עושה הערמה בזה מ"מ מה איכפת לנו סוף סוף ההדלקה היא בשבילו בלבד משא"כ אם האיני יהודי הוא המערים הוה ההדלקה בשביל הישראל ואסור וזהו העיקר דאם לפי הבנתינו אינו כמערים לעשות טובה להישראל אלא בשביל עצמו עושה אפילו הוא בן בית מותר ואם לאו אפילו אינו בן בית אסור אלא דע"פ רוב יכול בן בית להיות כמערים ולכן יש להבין בזה.

קולא זו התקבלה הלכה למעשה –

נזר החיים (לרב חיים קנייבסקי) עמוד קפד

סיפר לי אבי זצ"ל שפעם שכחו להדליק נרות בבית וקראו לגוי ואמרו לו: "אתה רוצה בירה?", אמר להם – כן! אמרו לו – היאך תשתה בחושך? והדליק את האור. ולאחר שגמר לשתות כיבה את האור. חזרו ואמרו לו – אתה רוצה עוד בירה? אמר להם – כן! אמרו לו – אבל איך תשתה בחושך? הדליק את האור, וכשגמר לשתות אמרו לו – עכשיו אל תכבה את האור, ודבר זה כבר מותר היה להם לומר

מהן גבולות ההיתר? נראה שההגדרה היא כך –

אם הנכרי מצידו עושה את המלאכה בשביל עצמו, מותר ליהנות ממנה, גם אם מבחינת ישראל היא נעשית בעיקר עבורו. לדוגמא במקרה של הבירה – הנכרי מדליק את האור כדי למצוא את השתיה. זה שהאור מסייע

לישראל לא מעניין אותה. נכון שמבחינת ישראל שהזמין אותה הזמנה נועדה כדי שהאור יודלק (שהרי אין זה גיל להציע לאנשים אקראיים ברחוב שתיה). אך מה שקובע להלכה הוא המניע של הנכרי, והמניע שלו להדלקה הוא למצוא את השתיה.

אך אם הנכרי עושה את הפעולה בשביל ישראל, אין תועלת בערמה שעכשיו יעשה גם בשביל עצמו. לדוגמה במקרה של המשרת – המשרת רוצה להכין שתיה חמה למעסיק שלו. אך יש בעיה, שאם יעשה בשביל המעסיק, זה ייאסר בהנאה. לכן אומרים למשרת שיכין גם בשביל עצמו. אך המניע הראשוני נותר בעינו – הוא עדיין פועל בעיקר בשביל המעסיק! לכן אין היתר ליהנות ממעשי הנכרי במצב שכזה. כנראה שבמצב שתיאר המהרי"ל המניע פחות חד, ולכן הוא לא יצא נגד המקלים, אך נתן יישר כוח למחמירים.

ג. "שלא בפניו הוה" – ייעוד, היכרות ונוכחות

שאלה מקדמית – האם דברי אביי נפסקו להלכה?

ראינו לעיל את תירוצי אביי ורבה בהסבר המעשה של רבן גמליאל –

תלמוד בבלי מסכת שבת דף קכב עמוד א

אמר רב במה דברים אמורים - שאין מכירו, אבל מכירו - אסור. הא רבן גמליאל מכירו הוה! - אמר אביי: שלא בפניו הוה. רבא אמר: אפילו תימא בפניו, נר לאחד נר למאה

כמובן שיש מצווה להעמיק בדברי אביי, שכל דבריו ועומקם הם דברי תורה. מבחינת הסקת שמעתא אליבא דהלכתא, עלינו לברר אם דבריו נפסקו להלכה או לא. כאמור לעיל, הכלל בפסיקת מחלוקות אביי ורבה ברחבי הש"ס הוא שהלכה כרבא, אם לא מצוין אחרת. אף על פי כן, הראשונים כתבו שדברי אביי הללו הם להלכה –

חידושי הרשב"א מסכת שבת דף קכב עמוד א

רבא אמר אפילו תימא בפניו נר לאחד נר למאה, ומיהו ודאי מודה לאביי דכל שלא בפניו אפילו בדאיכא לאפוש בשביל ישראל ואפילו במכירו דשרי, ורבה אפילו בפניו קא אתי למישרי

הרשב"א מדייק בלשונו של רבא – רבא אמר 'אפילו תימא בפניו'. לפי זה, יש לפרש את דברי רבא כך – אמנם נכון הוא שאם המלאכה נעשתה שלא בנוכחותו של ישראל מותר לו ליהנות ממנה, אך ניתן ליישב את המעשה גם אם המלאכה נעשתה בנוכחותו.

המשמעות היא שרבא אומר שדברי אביי נכונים, אך רבא רצה לחדש עוד יותר. מכך עולה שדברי אביי מוסכמים!
הרמב"ם פסק –

רמב"ם הלכות שבת פרק ו הלכה ג

... ליקט עשבים להאכיל לבהמתו מניח ישראל בהמתו לאכול מהו, והוא שלא יהא אותו הגוי מכיר לאותו ישראל שמה ירבה במלאכתו בשבילו ונמצא עושה בשביל ישראל, וכן כל דבר שאפשר להרבות בו לא יהנה בו בשבת אלא אם כן אינו מכירו.

הרמב"ם מתמקד בקריטריון של ההיכרות, ולא מזכיר את הנוכחות. מדוע?

מגיד משנה הלכות שבת פרק ו הלכה ג

ובדאי אפילו במכירו כל שלא בפניו שאין לחוש שמה ירבה בשבילו הוא מותר וכאביי וכ"כ ז"ל וגם זה אפשר שהוא נכלל בדברי רבינו שכל שאין לחוש שמה יעשה בשביל ישראל מותר.

ומכל מקום בהלכות לא הביאו הא דאביי

ואפשר שדעתם ז"ל דרבא לא מודה לאביי אלא תולה הכל במכירו וחילק בין דבר שיש בו כדי להרבות לדבר שאין בו

המ"מ מתלבט בין שתי ההצעות –

אפשרות אחת – דברי אביי מובנים מאליהם, ועל כן הרמב"ם לא ראה צורך לפרטם.

לחילופין הוא מציע שרבא חולק על אביי, והלכה כמותו.

מדוע מוצדק לטעון שדברי אביי מובנים מאליהם? על כך נעמוד בבואנו לברר את דברי אביי.

הט"ז דייק מלשון השולחן ערוך שהוא לא קיבל את דברי אביי –

שולחן ערוך אורח חיים הלכות שבת סימן שכה סעיף יא

ליקט א"י עשבים לצורך בהמתו, אם אינו מכירו, מאכיל אחריו ישראל... אבל אם מכירו, אסור.

ט"ז על שולחן ערוך אורח חיים הלכות שבת סימן שכה סעיף יא

אבל אם הכירו כו'. - אפילו שלא בפניו, כן דעת ב"י

ואילו ערוך השולחן הכריע חד משמעית כרשב"א –

ערוך השולחן אורח חיים סימן שכה סעיף יט

ויש לי ראייה לזה מלשון הרמב"ם בפי' המשנה שכתב וז"ל : ודע כשיהיה אינו יהודי וישראל והוא יודעו ומכירו אסור לו להשקות בהמתו אחריו כי מפני הכרתו שמא ירבה בשאיבת המים בשבילו עכ"ל. הרי שכתב "כשיהיה א"י וישראל", כלומר – כשיהיו ביחד. ולשון המשנה מוכח ג"כ כן, מדתנן "משקה אחריו", "מאכיל אחריו", "יורד אחריו", ומהו לשון "אחריו"? אלא שלשון זה הוא כשעומדים ביחד, ומתחלה עושה זה, ואחריו עושה השני, דא"כ הו"ל לומר "מילא מים להשקות בהמתו – מותר לישראל להשקות בהמתו". ולפ"ז נלע"ד ברור דהרי"ף והרמב"ם והרא"ש שלא כתבו זה מפורש זהו מפני שכיון שהעתיקו לשון המשנה ממילא מורה שהם ביחד

בכדי להבין את דבריהם כיאות, עלינו לברר את משמעות דבריו.

לגופם של דברים - ייעוד, היכרות ונוכחות

תלמוד בבלי מסכת שבת דף קכב עמוד א

משנה. עשה נכרי כבש לירד בו - יורד אחריו ישראל, ואם בשביל ישראל - אסור. מעשה ברבן גמליאל וזקנים שהיו באין בספינה, ועשה נכרי כבש לירד בו, וירדו בו רבן גמליאל וזקנים.
גמרא. תנו רבנן : נכרי שליט עשבים - מאכיל אחריו ישראל, ואם בשביל ישראל - אסור. מילא מים להשקות בהמתו - משקה אחריו ישראל, ואם בשביל ישראל - אסור. במה דברים אמורים - שאין מכירו, אבל מכירו - אסור.
אמר מר במה דברים אמורים - שאין מכירו, אבל מכירו - אסור. הא רבן גמליאל מכירו הוה! - אמר אביי : שלא בפניו הוה.

נשים לב לשלושת הקריטריונים העולים מהקטע המצוטט –

מהמשנה עולה הקריטריון של הייעוד של המלאכה. אם המלאכה נעשתה בשביל ישראל – אסור.

מהברייתא עולה הקריטריון של ההיכרות בין הנכרי וישראל. אם הנכרי מכיר את הישראל – הנאתו אסורה.

אביי העלה קריטריון שלישי – נוכחות. אם ישראל נוכח בעת שהנכרי מבצע את המלאכה – ההנאה אסורה.

על פניו יש פער גדול מאוד בין שלושת הקריטריונים הללו. גם הפוסקים כרשב"א לכאורה צריכים להתחשב בקריטריונים האחרים!

המגיד משנה (שהבאנו מדבריו לעיל) איחד את הקריטריונים -

מגיד משנה הלכות שבת פרק ו הלכה ג

ובדאי אפילו במכירו – כל שלא בפניו שאין לחוש שמא ירבה בשבילו, הוא מותר

מצד אחד, אין זה סביר שהנכרי יבצע מלאכה עבור אדם שהוא לא מכיר.

מצד שני, גם לא סביר שכאשר הנכרי מבצע פעולה, דעתו לבצעה עבור כל מכריו בעולם!

לאור זאת כתב המגיד משנה כך – בעצם יש שאלה אחת – האם המלאכה נעשתה עבור ישראל זה? אם כן, ההנאה אסורה. הנוכחות וההיכרות הן רק אינדיקציות לכך שהנכרי ביצע את הפעולה עבורו. אם ישראל מוכר לנכרי, זה לא אוסר את ההנאה מהמלאכה, אם היא לא מתבצעת בנוכחותו, מכיוון שאין זה סביר שהיא נעשית עבורו.

המגן אברהם ממשיך את הקו של המגיד משנה –

מגן אברהם סימן שכה סעיף קטן כח

אם מכירו אסור - וכתב הר"ן והמ"מ דאם עשאו שלא בפניו מותר דלא חיישינן שמא הרבו בשבילו ... ואם יודע שצריך לו – אפילו שלא בפניו אסור

❖ הרחבות – ראיית המגן אברהם, וכיצד אביי מסביר את משנת המרחץ שהובאה לעיל?

ראינו לעיל שערוך השולחן פסק כדברי אביי. הוא פסק את הקריטריון של הנוכחות באופן גורף, וכך הסביר את המנהג שרווח אצלם –

ערוך השולחן אורח חיים סימן שכה סעיף כא

והארכתי בזה לפי שזה מנהג רבים מישראל שהולכים למכריהם אינם יהודים בשבת לשתות חמים והמה מקורבים ומכירים זה את זה ולדברי רבינו הב"י איסורא קעבדי לכן בארנו דכיון דארבעה עמודי עולם התירו זה יש לנו על מי לסמוך ובפרט בחששא דרבנן ולכן א"ש המנהג שלנו לפי שהא"י מכינים החמין שלא בפני ישראל

הביאור הלכה קיבל את הנחת המ"מ והמג"א, והסיק מכך שאין נפקא מינה משמעותית בפסיקה כאב"י –

ביאור הלכה סימן שכה סעיף יא

ובאמת אין נ"מ בזה לדינא דאפילו אם נפסוק כהני רבוותא להקל, הלא כתב המ"א דדוקא אם אינו יודע הא"י שהישראל צריך לו דאל"ה אסור לכו"ע אף שלא בפניו דעיקר הטעם דמצרכי בפניו הוא כדי שידע שהישראל צריך וירבה בשבילו וא"כ כשיודע הא"י שהישראל צריך אסור אף שלא בפניו ובאינו יודע גם להט"ז וא"ר מותר [ואף דמשמע מהט"ז דסובר דלדעת המקילין בשלא בפניו מותר בכל גווני אין נראה להקל שתי קולות בהדי הדדי].

אך העיר שדבריהם קשים לאור הסוגיה!

ודברי המגן אברהם נפלאו ממני, דהא בכבש של ר"ג הלא ידע הא"י שצריכים להכבש לירד בו ואפ"ה קאמר אב"י דלפיכך מותרים לירד משום דשלא בפניו עשאו. וגם מפשטות דברי הראשונים המקילין משמע דדוקא בפניו אסור ושלא בפניו מותר בכל גווני וסברא גדולה היא לעני"ד דבמה שידע הא"י שצריך הישראל אינו מוכרח שיכוין בשבילו דאטו יכוין בשביל כל מכיריו ורק כשיודע שצריך וגם הוא בפניו נותן דעתו לכוין בשבילו

– לסיכום –

הגמרא ביררה מדוע היה מותר לרבן גמליאל להשתמש בכבש שנבנה עבורו. אב"י ענה שאם המלאכה נעשתה שלא בפני ישראל, מותר ליהנות ממנה. רבא תירץ שר לאחד נר למאה.

האם דברי אב"י נפסקו להלכה?

הרשב"א והר"ן דייקו מלשונו של רבא שהוא לא חלק על אב"י. וממילא דברי אב"י יתקבלו להלכה לשיטתם.

הרמב"ם, הרי"ף והרא"ש לא הזכירו את דברי אב"י. המגיד משנה התלבט אם זה נבע מכך שלא סברו כדבריו, או שחשבו שדבריו מובנים מאליהם. ה"ט דייק שהשולחן ערוך הבין שהם דחו את שיטת אב"י. ערוך השולחן הוכיח מפירוש המשניות שהרמב"ם סבר שדברי אב"י מובנים מאליהם, ופסק כמותו.

האם המשמעות היא שמותר לישראל ליהנות ממלאכה שעשה נכרי שלא בפניו, אפילו אם הנכרי יודע שיש לישראל צורך במלאכה – המג"א כתב שבמקרה זה יהיה אסור ליהנות מהמלאכה, ומדברי ערוך השולחן משמע שמותר, ועל סמך זה לימד זכות על המנהג ליהנות ממלאכה שנכרים עשו שלא בפני ישראל, ומשמע שם שהנכרי ידע שהיהודים רגילים להגיע אליו, וסביר שהרבה במלאכה עבורם.

האם הנעשה עבור ישראל זה נאסר על ישראל אחר?

דיונו עד כה עסק באיסורו של ישראל שהמלאכה נעשתה עבורו ליהנות ממנה. האם המשמעות היא שלאחרים, עבורם המלאכה לא נעשתה, מותר ליהנות ממנה?
סוגיה מקבילה לסוגיה שלנו נמצאת במסכת ביצה (דף כ"ד). לא ניכנס לכל הפרטים שם, נתמקד בנקודה אחת –

תלמוד בבלי מסכת ביצה דף כד עמוד ב

אמר רב פפא: הלכתא: נכרי שהביא דורון לישראל ביום טוב, אם יש מאותו המין במחובר – אסור, ולערב נמי אסורין בכדי שיעשו. ואם אין מאותו המין במחובר, תוך התחום – מותר, חוץ לתחום – אסור. והבא בשביל ישראל זה – מותר לישראל אחר.

הגמרא סיימה באמירה שהאיסור הוא רק למי שהמלאכה נעשתה עבורו.

רש"י מתקשה בדין הזה, ומציע שני פתרונות –

רש"י מסכת ביצה דף כה עמוד א

חוץ לתחום אסורין – לא שמעתי טעם מקובל בדבר, דאי משום מוקצה – אמאי מותר לישראל אחר, ואי משום שנעשה בו איסור בשבילו – אם כן לישראל אחר נמי אסור, דנכרי שהדליק את הנר בשבת תנן (שבת קכב, א): אם בשביל ישראל – אסור, ולא חלקו בינו לחברו? ויש לומר: דגבי איסור תחומין דרבנן – לא אחמור כולי האי, ודיין אם אסרוהו על זה (טעם אחר נראה לי: מחוץ לתחום אסורין – גזירה שמא ישלח בשבילו, והבא בשביל זה מותר לאחר – דליכא למגור בה, שאינו מכירו).

לסוגיית מוקצה לא ניכנס כרגע. אנחנו מתמקדים בנושא השני – רש"י מבין שפשט הגמרא אצלנו שמה שנעשה עבור ישראל מסוים נאסר לכל עם ישראל. אז למה בסוגיה בביצה נאמר אחרת? שתי אפשרויות – 1.

תחומין, שהוא איסור דרבנן, פחות חמור. 2. באיסור הבאה ממקום אחר החשש שיעשה עבור אחר פחות שייך.

בתוס' שם העתיקו את רש"י והתירוץ הראשון.

לפי זה יוצא שאם נעשה איסור דאורייתא – תוצאתה אסורה לכל ישראל. ואם נעשה איסור דרבנן – נאסר רק על מי שנעשה עבורו.

והרמב"ן הציע ביאור אחר –

מלחמת ה' מסכת ביצה דף יג עמוד ב

נכרי שלקט עשבים ושמילא מים לבהמת ישראל זה או שעשה לו כבש בשבת, שכולן אסורין אף לישראל אחר.... ונראה לי שהטעם בתחומין דהבא בשביל ישראל זה מותר לזה לפי שהוא איסור שאינו שוה בכל לזה הוא חוץ לתחום ולזה שערב או שהוא סמוך למקומו מותר. וכיון שאינו אסור לכל ישראל לא אסרוהו אלא לזה שבא בשבילו, שלא ראו להחמיר כל כך בשל דבריהם, דהא לא מפרסמה כן, לא כשאר איסורין, דכל מילתא דתחומין אסור לזה ומותר לזה, הא אם נעשית בו מלאכה בשביל ישראל, אפילו של דבריהם – אסור לכל וטעם יפה הוא

הרמב"ן חלק על ההבחנה בין איסור דאורייתא ורבנן. לדעתו חילוק זה נכון רק באיסור תחומין, מכיוון שדבר שנמצא מחוץ לתחומו של האחד אינו מחוץ לתחום של אחר, ממילא לא שייך לגזור את הגזירה על כולם. מכיוון שלא גזרו על כולם, גזרו רק על מי שנעשה עבורו.

שולחן ערוך אורח חיים הלכות שבת סימן רעו סעיף א

א"י שהדליק את הנר בשביל ישראל, אסור לכל, אפ"י למי שלא הודלק בשבילו.

שולחן ערוך אורח חיים הלכות שבת סימן שכה סעיף י

א"י שמילא מים לבהמתו מבור שהוא רשות היחיד, לרשות הרבים, מותר לישראל להשקות מהם בהמתו; והוא שאין הא"י מכירו, דליכא למיחש שמא ירבה בשבילו; ואם מילא לצורך בהמת ישראל, אסור בכל מיני תשמיש אפילו ישראל אחר; ואם מילא מבור רשות היחיד לכרמלית, מותר לאחר שלא מילא בשבילו.

נראה שהמגן אברהם התלבט כמי השולחן ערוך התכוון לפסוק –

מגן אברהם על שולחן ערוך אורח חיים הלכות שבת סימן רעו סעיף א

ול"ד למה שהביא בשבילו מחוץ לתחום דמותר לאחר דתחומין דרבנן ועוד דמה שהוא חוץ לתחום של זה הוי תוך תחומו של זה משא"כ בשאר איסור דרבנן:

אך להלכה הפוסקים נטו לשיטת רש"י, להתיר כל איסור דרבנן בהנאה למי שלא נעשה עבורו.

פרי מגדים אורח חיים אשל אברהם סימן רעו ס"ק א

ולענין דינא, באליה רבה ס"ק א' הביא דברי רבינו ירוחם [נתיב יב ח"י"ב סוף פב, ד] דבכל איסור דרבנן שרי לאחר.

וכן בערוך השולחן (סימן רע"ו סעיף א) כתב שנראה שפסקו כתיורצו של רש"י.

רבנות-

סימן רע"ו.

שכ"ה סעיפים ו, ז, י"א-י"ג

סיכום

חז"ל אסרו הנאה מהמלאכה שנכרי עשה ביום טוב, מכיוון שאמירה לנכרי קלה בעיני אנשים, ואם נתיר הנאה מהמלאכה, סופם שיצוו את הנכרי לעשות את המלאכה.

אמירה זו מוסכמת על כל הדעות. הראשונים חלקו בשאלה מה כלול באיסור ומה לא –

לפי רש"י – הגדרת הגזירה היא "שלא ייהנה ממלאכת יום טוב".

לפי תוספות – הגזירה מוגדרת לפי הטעם – רק כאשר היתר ההנאה עלול להוביל לאמירה לנכרי האסורה, יש לאסור את ההנאה.

מעשה ברבן גמליאל

הגמרא ביררה מדוע היה מותר לרבן גמליאל להשתמש בכבש שנבנה עבורו. אב"י ענה שאם המלאכה נעשתה שלא בפני ישראל, מותר ליהנות ממנה. רבא תירץ שגר לאחד נר למאה.

הקריטריון של רבא – "נר לאחד, נר למאה"

רבא אמר שאם תוצאת מלאכה אחת יכולה לשמש רבים כשם שמשמשת את היחיד, אין איסור ליהנות ממנה. הגמרא חידדה את ההגדרה בעזרת עימות התירוץ של רבא עם הנאמר במשנה במכשירין, שאם מלאכה נעשתה עבור רבים, אנו נניח שהיא נעשתה עבור קבוצת הרוב. לדבר זה יש השלכות משמעותיות בדין. אם יש תושבים רבים, או אורחים רבים, ורובם נכרים, ליהודים יהיה מותר לנצל את כל מה שנעשה עבור כולם. וכן פסקו הרמב"ם והשולחן ערוך.

מלאכה שנעשתה עבור הנכרי עצמו ועוד מוטבים בודדים

האם הדין שונה כאשר אין מוטבים רבים, אלא רק הנכרי ואנשים בודדים נוספים? הרשב"א כתב שאם המלאכה נעשתה עבור הנכרי עצמו וגם עבור אחרים, ההנחה היא שאדם שם את עצמו במרכז, ולכן זה יוגדר כמלאכה שנעשתה עבור הנכרי, ומותר לישראל ליהנות ממנה. השש"כ פסק כרשב"א, והפוסקים פסקו את הקולא הזאת למעשה. מהרמב"ם מדויק שחלק על כך. בביאור הלכה חשש לדברי הרמב"ם, אך כתב שאין למחות ביד המקלים כרשב"א. אך הפוסקים הבחינו בין עשייה לצורך שניהם לבין הערמה. אם הנכרי עושה עבור ישראל, אך בוחר לעשות גם עבור עצמו כדי להתיר את השימוש של ישראל, הרי שגם מה שעשה עבור עצמו בעצם נעשה בשביל ישראל, ואזי יהיה אסור ליהנות מהמלאכה.

הקריטריון של אבוי - נוכחות

ראשית יש לברר אם דברי אבוי נפסקו להלכה. הרשב"א והר"ן דייקו מלשונו של רבא שהוא לא חלק על אבוי. לפיכך דברי אבוי יתקבלו להלכה. הרמב"ם, הרי"ף והרא"ש לא הזכירו את דברי אבוי. המגיד משנה התלבט אם זה נבע מכך שלא סברו כדבריו, או שחשבו שדבריו מובנים מאליהם. הט"ז דייק שהשולחן ערוך הבין שהם דחו את שיטת אבוי. ערוך השולחן הוכיח מפירוש המשניות שהרמב"ם סבר שדברי אבוי מובנים מאליהם, ופסק כמותו. האם המשמעות היא שמותר לישראל ליהנות ממלאכה שעשה נכרי שלא בפניו, אפילו אם הנכרי יודע שיש לישראל צורך במלאכה – המג"א כתב שבמקרה זה יהיה אסור ליהנות מהמלאכה. מדברי ערוך השולחן משמע שמותר, ועל סמך זה לימד זכות על המנהג ליהנות ממלאכה שנכרים עשו שלא בפני ישראל, ומשמע שם שהנכרי ידע שהיהודים רגילים להגיע אליו, וסביר שהרבה במלאכה עבורם.

הנעשה עבור ישראל זה נאסר על ישראל אחר?

הראשונים הקשו מדוע בסוגיה שלנו משמע שמה שנעשה עבור ישראל אחד נאסר לכל ישראל, ואילו במסכת ביצה (כד:) מפורש שהנעשה בשביל אחד לא נאסר על אחרים. הראשונים אמרו שלושה תירוצים מרכזיים –

1. מדובר בתחומין דרבנן, ובמלאכות דרבנן הנעשה עבור אחד לא נאסר על אחר.
2. בתחומין הגזירה היא שמא יבקש מהגוי להביא עבורו, ואין חשש שהגוי יטרח עבור מי שלא מכירו.
3. איסור תחומין לא שווה לכולם, התחום של אחד אינו תחום של אחר, וא"כ לא שייך לגזור על כולם.

אמנם המגן אברהם הביא את התירוץ הראשון והשלישי. אך החיי-אדם פרי מגדים וערוך השולחן כתבו להלכה כתירוץ הראשון. ואם כן מה שנאסר עבור אחד אסור לכולם רק אם מלאכה דאורייתא יצרה את התוצאה.

עסקנו הפעם בהגדרת מה נחשב מלאכה שנעשית עבור ישראל. בשיעור הבא נגדיר מה נקרא הנאה מהמלאכה.